

Yliopisto ilman indoktrinaatiota

Rauno Huttunen:

Kommunikatiivinen

opettaminen. Indoktrinaation

kriittinen teoria. SoPhi,

Jyväskylä 2003. 176 s.

Kasvatus tähtää hetkeen, jolloin kasvatettava kykenee tarkastelemaan asioita itsenäisestä näkökulmasta. Kasvattajan tai opettajan tavoite on siis tehdä itsensä tarpeettomaksi. Kasvatus, joka tavoitteellisesti tai tahattomasti pyrkii säilyttämään kasvatettavan henkisesti alaikäisenä, on indoktrinaatiota. Näkemykset siitä, missä määrin opettaminen välttämättä on indoktrinaatiota, vaihtelevat eri teoreetikoilla. Kasvatusfilosofialle kasvatuksen, opetuksen ja indoktrinaation käsitteiden välisten eroavuuksien selvittäminen on yksi keskeisistä perusongelmista.

Kasvatusfilosofiasta kiinnostuneille on ollut suomen kielellä niukalti luettavaa. Uusiin teoksiin tarttuu tämän johdosta mielellään. Rauno Huttunen on koonnut kirjaansa useita häntä viime vuosina kiinnostaneita teema-alueita. Moniaineksisen teoksen aiheet ulottuvat perinteisen indoktrinaatioteorian esittelystä ja kritiikistä dialogiseen opetukseen ja sen taustafilosofiaan. Tämän ohella esitellään kriittisen teorian pääpiirteitä sekä niiden opetuksellisia sovelluksia. Tekstin ytimen muodostaa Huttusen indoktrinaation teoria ja tämän pohjalta luonnostelu kommunikatiivisen opettamisen tulkinta. Teoksen loppuksi Huttunen pohdii myös indoktrinaatiota suhteessa eri tapoihin mieltää yliopiston idea.

Kohti kriittistä indoktrinaation teoriaa

Huttunen katsoo indoktrinaation teorian olevan tarpeellinen erityisesti kasvatuksen teorioille, jotka ovat kiinnostuneita emansipaatiosta, kriittisestä reflektiosta tai ideologiakritiikistä. Ilman näkemystä indoktrinaatiosta on vaarana, että näistä teoreettisista läh-

tökohdista päädytään vasemmistoautoritarismiin, oppilaiden kohteluun pelkkinä välineinä. Huttusen tavoitteena on tutkia indoktrinaation käsitettä ja luonnostella sen pohjalta teoria, joka ottaa huomioon modernin yhteiskunnan fragmentoituneet identiteetti- ja elämämaailmat. Hän ei ota kantaa kysymykseen, missä määrin lasten ja nuorten opetuksessa voidaan ylipäättään välttää indoktrinaatiota – edellyttäähän kulttuuriin soaialistuminen välttämättä mukauttamista olemassaoleviin käytänteisiin ja uskomuksiin. Sen sijaan Huttunen keskittyy aikuisten opetukseen erityisesti yliopistossa. Hän pitää lähtökohtanaan ajatusta, että aikuiset ihmiset ovat jo soaialistuneet kulttuuriin ja omaavat kriittiset perusvalmiudet. Nämä ovat edellytykset opetukselle, jossa indoktrinaatiota on mahdollisuus välttää. Huttusen teoksen voidaan katsoa luovan kontribuution myös korkeakoulu-pedagogiikan kenttään.

Teosta voi luonnehtia mannermaisen filosofian näkökulmasta rikastetuksi indoktrinaation käsitteellistämiseksi. Tärkeän teoriataustan Huttuselle muodostaa Frankfurtin koulukunnan kriittinen teoria, aina Horkheimerista Honnethiin. Analyyttisen filosofian tradition indoktrinaation käsittelyn eräänä ongelmana Huttunen pitää sosiologisen tai yhteiskunta-teoreettisen analyysin puutetta. Kriittisen teorian tavoin Huttunen pyrkii rikastamaan filosofista analyysia sosiologisella modernia yhteiskuntaa tematisoivalla aineksella. Luokkahuoneessa tai oppilaitoskulttuurissa vaikuttavat lainalaisuudet eivät juurikaan tule käsitellyksi. Opetuksen teoriaa rikastaisi myös oppitunnilla vallitsevien rakenteellisten, ehkä opettajaltakin piiloon jäävien, seikkojen käsitteleminen.

Aiemmin suomeksi indoktrinaatiosta on kirjoittanut Tapio Puolimatka teoksessaan *Opetusta vai indoktrinaatiota?* Puolimatka ja Huttunen ovat monista seikoista samaa mieltä. Suurimmat eroavuudet indoktrinaation teoriassa heidän välillään koskevat uskonnon opettamista. Huttunen näkee uskonnon opettamisen indoktrinatii-visena, mikäli uskontoa opetetaan uskonnon harjoittamisena. Puolimatka ei pidä tätä indoktrinaationa, koska hänen teistisen kantansa mukaan

teologiset totuudet ovat todistettavissa varmaksi. Huttuselle tietyn maailmankatsomuksen opettaminen ei avaa oppilaille uusia maailmoja, vaan sulkee niitä. Indoktrinaatioksi hän näkee opetuksellisen toiminnan, jossa edistetään vain yhden tietyn moraalikoodiston uusintamista eikä edesauteta maailmankatsomuksen pohdintaa. Huttusen argumentaatio on pääosin vakuuttavaa, mutta tässä keskustelussa hän on laajentanut tarkastelunäkökuulmaansa aikuisten opetuksesta lasten ja nuorten opetukseen. Tämä edellyttääsi toisaalta tarkempaa teoretisoimista, mitä elementtejä hän kykenee täysi-ikäisille luomastaan indoktrinaation teoriasta ylläpitämään myös peruskouluikäisten opetuksessa. Suomalainen kasvatustieteellinen keskustelu jatkuu indoktrinaation teemasta myös tästä eteenpäin.

Huttunen käy läpi perinteiset indoktrinaatiokriteerit: opetuksen voidaan ajatella olevan indoktrinaatioita, mikäli 1) siinä käytetään tietynlaisia opetusmenetelmiä, 2) opetuksen sisällössä opetetaan doktriineja, 3) se tuottaa indoktrinoituja persoonia tai 4) opetuksen tarkoituksena on indoktrinoida oppilaita. Huttunen käy läpi indoktrinaatiokeskustelun alkujuuria analyysisessä filosofiassa ja pyrkii osoittamaan ne puutteellisiksi. Suurena ongelmana hän pitää niiden ahdasta rationaalisuuskriteeriä. Ne nojaavat hänen mukaansa pitkälti kuvaan tiettestä rationaalisimpana mahdollisena prosessina. Tieteenfilosofian kehityksen vedoten Huttunen katsoo, ettei aiemman kaltaista pitkälle idealisoitua rationalisaatiokäsitystä voida pitää oikeellisenä. Huttunen esittää, ettei indoktrinaation teoriassa tulisi luoda luonnontieteen pohjalle rakentuvaa rationaalisuusteesiä.

Indoktrinaation teoria tarvitsee tukeen toimintaorientaatiota koskevaa rationaalisuutta. Keskeistä ei siis ole se, mitä opetetaan, vaan miten opiskelijoiden ja opettajien suhde nähdään.

Kommunikatiivinen opettaminen

Omassa indoktrinaation teoriassaan Huttunen käyttää hyväkseen Habermasin kommunikatiivisen rationaalisuuden teoriaa. Habermasin avul-

la Huttunen ajattelee, että modernin maailman tuottamat eriytyneet elämämaailmat ovat saatettavissa keskinäiseen vuorovaikutukseen tavalla, joka ei syrji yhtään ryhmittymää. Habermasin teorian kasvatuksellisessa sovelluksissa ajatellaan, että on löydettävissä riittävän yleiset kriteerit joiden mukaan kaikki menestyksellinen opetus on toteutettavissa. Dialogia säätelevät periaatteet ovat kuitenkin sellaiset, että loukkaavat viestinnän muodot, kuten syrjintä tai tarkoituksellinen valehtelu, ovat kumottavissa. Habermasin teoria rakentuu optimistiselle oletukselle, että erilaiset diskursit ja kokemisen tavat ovat sopeutettavissa keskenään tietystä puhuttavassa. Opetuksen näkökulmasta ongelmana on, missä määrin ideaalitalanteeseen luonnosteltujen kriteerien voidaan katsoa olevan päteviä opetustilanteessa, joka sosiaalisena tilanteena poikkeaa monista muista erilaisten valtasuhteiden ja yhteiskunnallisen keskeisyytensä vuoksi.

Habermasin kommunikatiivisen toiminnan Huttunen katsoo olevan lievennettävissä kommunikatiivisen opetuksen teoriaksi, jossa Habermasin tiukkoja kriteerejä on väljennetty. Kommunikatiivisen opettamisen Huttunen määrittelee olevan ”sellaista arvo-orientaatiota, jossa opettaja sitoutuu argumentatiivisen toiminnan yleisiin ehtoihin ja soveltaa niitä opetuksessaan niin hyvin kuin pystyy” (125). Kirjassa ei juuri analysoida, mitkä ovat rakenteelliset seikat jotka vaikeuttavat opettajan tehtävää. Opetuksen periaatteita Huttunen luonnostelee seuraavasti: Opetus vaatii osallistujilta aktiivisuutta. Opiskelijoilla tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa opetukseen opetus suunnitelman puitteissa. Opetukseen osallistuvien on sitouduttava yhteisymmärrykseen pyrkimiseen. Osallistujien välisten suhteiden pitäisi perustua vastavuoroiselle kunnioitukselle; keskustelijoiden on pyrittävä vilpittömyyteen ja rehellisyyteen. On pyrittävä kriittiseen itsereflektioon. Huttunen toteaa, ettei kommunikatiivinen opetus välttämättä poista indoktrinoivia yhteiskunnallisia tai rakenteellisia mekanismeja, mutta niitä on mahdollisuus lieventää kommunikatiivisen opetuksen periaatteita hyödyntämällä.

Dialogiopetukseen kriittisesti suhtautuvat teoreetikot, kuten Elisabeth Ellsworth, ovat kyseenalaistaneet dialogin yleispätevyyden. Heidän näemyksensä on, että luotaessa Huttusen tavoin yleisiä periaatteita, ei kyetä kunnolla argumentoimaan, mitä tehdä oppilaille, jotka eivät tähän dialogiin mukaudu. Periaatteiden yleispätevyys ja niiden autuaaksitekevyys kyseenalaistetaan. Hiljaisuudet, osallistumattomuudet ja kyvyttömyydet ymmärtää hyväksytään osaksi opetusta, joka ei indoktrinoi. Konsensuksen sijaan painopisteenä on erilaisuus. Ongelmalliseksi nähdään myös dialogin teoreettisoinnin dekontekstualisoitu luonne: dialogin periaatteet esitetään universaalina kehikkona. Näin niiden soveltuvuus eriäviin opetustilanteisiin jää avonaiseksi. Vaarana saattaa olla suhtautumistavan näkeminen automaattisesti hyvänä opetuksena analysoimatta laajemmin toimintaympäristöä, jossa opetus tapahtuu. Kuten Nicholas Burbules on todennut, paradoksaalisesti juuri dialogin avoimuutta ja kattavuutta korostavat teoriat saattavat olla piilotasolla kaikkein normalisoivimpia. Tämän johdosta olisi toivonut Huttusen omassa teoriassaan käsittelevän tarkemmin kysymystä, missä määrin yhteiskunnalliset rakenteet voivat indoktrinoida dialogisestikin opettavaa opettajaa tai miten juuri tällä kommunikaatiivisen toiminnan muodolla tehdään oikeutta eriytyneille identiteeteille kaikissa opetustilanteissa.

Teoksen lukemista haittaavat ajoittaiset puutteet oikoluvussa. Pienten väärinkirjoitusten ohella teokseen on lipsahtanut muutama isompi lapsus – esimerkiksi luku 7.7. puuttuu tykkäänään ja s. 105 viitataan kirjoituksen alun esimerkkiin jota tässä teoksessa ei ole. Ansiot kuitenkin hyvittävätkä pienet puutteet. Sisällöltään laaja ja ronsyileväkin teos ansaitsee tulla luetuksi, mielellään tietenkin teoksen painotusmassa kriittisessä ja kyseenalaistavassa hengessä.

Tomi Kiilakoski